

A renaissance irány terjedésével mind kevesebben keresték föl Párist, a scholasticus hittudomány művelésének színhelyét; hanem annál sűrűbben találkozunk velök a humanista műveltség tüzhelyein, az olasz egyetemeken.

A humanismus szabadabb irányzata az egyetem szervezetében is érvényesült. A bursákban a szigorú rend felbomlik s a fegyelem meglazul; s a kort egyébként is jellemző nyersség szilajsággá és féktelenséggé fajul. S mivel a bursa papot és világit egyaránt befogadott, a tagok erkölcsében és lelki tulajdonaiban édes-kevés lett a különbség. Ez a szellem azután, támogatva a kor irányzatától, az egész vonalon hódított. Hatalmába kerítette a falusi papságot is, melynek nem kis ártalmára volt, hogy a kisebbrendek fölvétele óta a papok nem együttesen, hanem külön, falvakban vagy városokban éltek. Így tehát az egyházi szellemnek erős megfogytatkozásával találja a reformatio a katolikus papságot egész Európában, — nálunk is. Ez egyik oka, hogy a hitújítás az ötszázados kereteket hazánkban is oly könnyen áttörte.

(Folytatása köv.)

BÉKEFI REMIG.

A GYMNASIUMI TANTERV REVISIÓJA.*

Hadd legyen szabad egy szójátékszerű megjegyzésen kezdenem fejtegetéseimet. Revideálni akarjuk a gymnasiumi tantervet. Revideálni annyit tesz, mint újból át akarjuk nézni. Újból átnézni, azaz újból átgondolni, újból átérteni: és ez átnézés, átgondolás, átértés elvi eredményei alapján hozzáfogni, ha kell, a tanterv módosításához. El vagyok készülve a méltatlankodás hangjaira, el az igazságtalanság vádjára, midőn azt mondom, hogy ez átnézést, ez átgondolást, ez átértést kellő terjedelmében, kellő behatással nem végezte el mindedig senki sem azok közül, kik a tantervről és annak revisiójáról a nyilvánosság előtt nyilatkoztak.

Maholnap 20 éve, hogy gymnasiumi tantervünk lényeges vonásaiban fennáll, és mégis midőn középiskoláink millenniumi történetírója a gymnasium tantervét méltatta, csak egyetlen egy dolgot tudott idézni, és ez is csak másfél évvel ezelőtt jelent

* Székfoglalóul felolvasta a szerző a Magyar Pædagogiai Társaság 1897. évi februárius hó 20-án tartott ülésében.

meg, mely a tantervet a maga egészében tette szó tárgyává, de e dolgozat is csak egyik oldaláról nézte az alkotást és még ezt az oldalt sem világította meg, a hogy kellett volna, a tanterv elvi természetéből kifolyó módon, hanem csak az illető oldal, a nemzeti vonások szempontjából állította egymás mellé áttekintés kedvéért a tanterv részleteit. De hogy e tantervet egészében tantervelméleti szempontból valaki átvizsgálta volna, azokat a pædagogiai principumokat teljességükben feltárni igyekezett volna, melyek a tanterv megalkotóit vezethették, azt a fokozatosságot megvilágítani próbálta volna, mely menetének egymásutánjában, azt a belső összefüggést elemezte volna, mely a tananyag részleteinek egymásmellettiségében nyilvánul: — erre tudtommal mindeddig senki sem vállalkozott. Nem szeretném, ha félreértenének. Nem azt mondom, hogy a kik a tantervről eddig irtak, vagy a nyilvánosság előtt szóltak, nem nézték meg az egész tantervet, nem olvasták el az Utasításokat egészökbén. Nem, ezt nem mondom. Bizonyára sokan megnézték és bizonyos gonddal is megnézték az egész tantervet, [az összes Utasításokat, és mégis csak a részleteket látták, vagy legfeljebb egyik-másik oldala tűnt a szemükbe, de nem tekintették az egészet a maga szervességében; nem vizsgálták meg, vajjon nem nyilatkozik-e az egészben elejétől végig, menetében és részleteiben bizonyos elveken alapuló erős törvényszerűség, nincs-e benne bizonyos elvi egység, erkölcsi, egyén- és néppszichologiai, vagy tudomány módszertani azaz logikai tekintetben, és ha van ily elvi egység, van ily elvi tervszerűség, van ily elvi egymásmellett és egymásután, van ily szellemi szervesség: miben áll e szellem, miben állanak ez elvek, miben áll ez egység?

Ily theoretikus vizsgálatot a maga teljességében tudtommal nem végzett senki. Nem végezték irodalmi tanulmányokban, de többnyire nem végezték — úgy látszik — magukban sem azok, kik a tantervről irtak vagy revisióját sürgetik. Hogy nem tették, arra csak egy bizonyítékot akarok felhozni, de ez az egy, azt hiszem, eléggé súlyos. Azok, kik a tanterv revisióját sürgetik oly értelemben, hogy egyes kisebb-nagyobb módosításokat akarnak rajta végezni: majdnem kivétel nélkül abban látják a revisio eredményét, hogy majd ezt, majd azt a tantervi részletet kiszedik az egészből, tolják egy vagy több osztálylyal feljebb vagy lejjebb, elcsepnek belőle egy darabkát, vagy meg-megtoldják egy arasznyival, itt-ott egy rófnnyivel, itt lyukat tépnek lyukra, amott foltot.

tesznek foltra: szóval tologatással és toldozgatással, szaggatással és foltozgatással akarják a tanterv revisióját keresztülvinni. Hogy mindemellett — nem számítva egy elenyésző kis töredéket — a számbaveendő egyetemi és középiskolai tanférfiak túlnyomó része a revisiókedv minden nyilvánulásai mellett is egészben véve meg van elégedve a tantervvel és utasításokkal: ebben én, a mennyire egyfelől örömmel tölt el e tény, másfelől — sajnálatomra — nemcsak a tanterv kitűnő volta mellett látok classicus tanúságot, hanem egyszersmind a mellett is, hogy hiányzik nálunk nagyobbára a kedv, vagy hiányzik a törekvés: tanügyi alkotásokat a maguk sajátlagos elvi szempontjából át meg átnézni, keresni a magvakat, elemezni alkotórészeiket, megvilágítani szervezetüket — még pedig mindezt tenni nem az ú. n. gyakorlati tapasztalat, ezen elméleti tájékozódás, tudományos kategoriák vezetése nélkül csak dirib-darabos, töredékes, és sokszor félrevezető tényező segítségével, hanem a pædagogia, azaz a közműveltség és az egyéni művelődés tudományának világitása mellett.

Boldog volnék, ha ahhoz, a mit — azt hiszem, — közmegegyezés szerint eddig nem vagy alig végeztek, némi kis adalékot szolgáltatathatnék jelen értekezésemben, ha sikerülne nagyjában feltárnom azokat az elveket, melyeket gymnasiumi tantervünk szerkesztésében felismerni vélek. Meglehet, hogy lesznek, a kik e munkámat feleslegesnek fogják tartani, feleslegesnek azért, mert némi joggal azt hiszik, hogy a gymnasiumi tantervhez való Utasítások végezték e munkát. Erre nézve csak azt felelhetem, hogy azt a munkát melyre én itt célzok, a tanterv egészének elemzését, hogy úgy szóljak, genesisének elvi megokolását az Utasítások nem adták. Ők csak a tanterv alapján, igaz, hogy folyton elméleti megfontolásoktól vezérelve, de mégis csak a gyakorlat számára adtak nagybecsü utmutatásokat, de azt a retrospectiv elemző munkát, melyet én mint tantervünk revisiójának alapvetését szükségesnek tartok, nem adták meg, nem adhatták és nem is akarták megadni. Leginkább tartalmaznak még oly irányu fejtegetéseket, minőkre én itt gondolok, a Magyar Tanügy 1874. évi folyamának azon értekezései, melyek az akkori új tantervjavaslatokat védtek egyes komoly és minden élességük mellett is jóakaró támadások ellen, de ezeknek substratuma egyfelől nem a mai tantervünk, és másfelől ezek is, mint polemikus iratok csak egyes részleteket vagy oldalakat, t. i. a megtámadottakat világitják meg.

Az egész tanterv egységes analysisére tudományos pædagogiai szempontból tudtommal a jelen igénytelen értekezés lesz az első és — félek — ép ezért nagyon is elégtelen kísérlet. Mielőtt hozzáfogok, szükségesnek tartom még megjegyezni, hogy épen-séggel nem szándékom csak e retrospectiv elemzés mellett megmaradni, hanem ha az elemzés netán azt fogja eredményezni, hogy a tanterv elvi tényezői bizonyos módosítást, fejlesztést vagy erősítést, vagy legalább is erősebb kifejezést, hangsúlyozást igényelnek: akkor erre nézve a maga helyén előreható javaslatokat is bátorodom majd tenni. Sőt ennél tovább is szándékozom még menni a Pædagogiai Társaság szives engedelmé és türelmé mellett. Nem akarok, épen-séggel nem akarok a részletek tárgyalása alól sem kitérni. S azért szándékozom e mai általános irányú székfoglaló előadásom után még három az egyes disciplinák részleteit illető előadást e társaságban tartani. Az elsőben foglalkozom majd a történelmi-irodalmi csoporttal a szó legtágasabb értelmében, a másodikban a természettudomány-mathematikai csoporttal, a harmadikban pedig végül a művészeti tárgyak, illetőleg az egységes és rendkívüli tárgyak csoportjával. Mindenütt igyekszem majd a tanterv részleteit mérni első sorban magának a tantervnek részleteihez, másodsor a húsz éves tapasztalat utján felmerült kívánságokhoz, a mennyire őket ismerem, és harmadszor nemzeti műveltségünknek az európai műveltség haladása által is feltételezett újabb követelményeihez.

Sziveskedjék tehát a Pædagogiai Társaság a mai előadásomat csak az ezennel bejelentett előadáscycclus bevezetésének tekinteni, mely kizárólag gymnasiumi tantervünk elvi alapjainak és az ezeken vagy ezek miatt esetleg szükségeseknek látszó műveletek megvilágításával kíván foglalkozni.

Ha tantervünket a maga egészében nézzük, azt találjuk, hogy amaz elvi követelmény adja neki a szükséges egységet, melyet az 1883 : XXX. törvényczikk e szóval fejezi ki: magasabb-általános műveltség, vagy a mit az Utasítások egy helye így jelöl meg: sokoldalú erkölcsi érdekeltség. E kettőt összefoglalva, mondhatjuk, hogy a sokoldalú általános műveltség fogalma az a vezető tudományos kategória, mely a tanterv megalkotóinak szeme előtt lebegett. De hozzáteszem mindjárt, az egész tanterv világosan mutatja, hogy tartalma túlment az általános műveltség némileg ingatag jelentésű fogalmán — nem a «műveltség» fogalma inga-

tag, hanem az «általános»-é — és egy sokkal szorosabban körülírt, sokkal kézzelfoghatóbb fogalom vezette a tanterv létesítésében és ez: *a sokoldalú nemzeti műveltség*, azaz az értelmi, érzelmi és erkölcsi nemzeti műveltség fogalma.

Ha közelebbről meg akarnám világitani, mi a különbség az általános műveltség és a nemzeti műveltség között, a mennyiben e kettő alapvető fogalom lehet a pædagogíára nézve, nem tudnék jobb módot, mint két értekezésre utalni, melyeknek közreboctása között majdnem egy század fekszik. Az első azon a maga nemében korszakot alkotó értekezés, melyet *Die aesthetische Darstellung der Welt als Hauptgeschäft der Erziehung* czimén írt e század legelején a modern tudományos pædagogia megalapítója, Johann Friedrich Herbart; a második pedig az, melyet e társaságnak egyik ülésén tartott körülbelül tíz évvel ezelőtt társaságunknak egyik előkelő tagja, Kármán Mór, e szerény czimén: «*A nevelés néhány főbb pontjáról*».* A világ æsthetikai megismertetése — æsthetikai Herbartnál tudvalevőleg mindazt jelenti, a mi az emberiség erkölcsi megbecsülése alá esik, illetőleg minden erkölcsileg értékest — a világ æsthetikai megismertetése, mondom, a század elején való német gondolkodó kosmopolita ideálja, «*a nemzeti közérzulettől szentesített műveltség egységes képének nyújtása*» a jelenkor magyar elmélkedőjének vezető eszméje. Ez eszmét látom mindenekelőtt megvalósulva a tantervben, mely a mennyire én ismerem, nem tesz mást, mint hogy a nemzeti műveltség tartalmának történelmi, irodalmi, természettudományi elemeit tárja fel bizonyos logikai és methodikai kapcsolatban, melyről majd később lesz szó. *A tanterv egy szakasza sem, egy osztálybeli részlete sem készült ama megfontolás híján, oly dolgot követelve, melynek már is van helye a nemzeti közműveltségben, mely már is nyert classicus kifejezést nemzeti, azaz Magyarország egész nemzetét megillető irodalmunkban, vagy legalább is alapja van a nemzet különböző életnyilvánulásainak megfelelő műveltségszükségletekben.*

Ha tehát a tantervben első sorban a nemzeti műveltség a domináló szempont — és erre nézve úgy régi, mint legújabb nemzeti életünk egyik legnemzetibb góczpontjának, Debreczennek, a tanügy terén való nemzeti genius első emlegetőjének, legkiválóbb tanfériai részéről közzétett tanubizonyosságokra is hivatkozhat-

* L. Magyar Tanügy. Uj folyam IV. (XIV.) 82—84. lapon.

nám, * ha, ismétlem, a tantervben első sorban a nemzeti műveltség a domináló szempont, csak egy kérdést tehetünk egész jogsultsággal, miért nincs e szó: «nemzeti műveltség» sehol középiskolai törvényünkben, miért nincs legalább utasításaink legelején? Hogy miért nincs *most*, illetőleg miért nem került beléje annak idején: annak okát könnyű megmondani. A tanterv magva nem sokkal alkotmányunk helyreállítása után készült; a szellemek mindenképen minden külső reactio mellett is, a 49—67-ig tartott aera nyomása alatt állottak, és e nyomás alól annál nehezebben szabadulhattak fel, mivel e nyomásnak tagadhatatlanul nagy eredményei voltak épen közműveltségünk terén és sohasem teljesedett be annyira a biblia szava az ellenségeknek Isten kegyelméből jóra fordított rossz szándékáról, mint a Bach-korszak iskolaügyi tényein. Iskolaügyünk kétségkívül sokat köszön az ú. n. Organisationsentwurfnek, és minthogy nyomása alatt csak nőttön-nőtt nemzeti érzésünk pálmája: ma csak hálával — nem Bach vagy Thun, vagy Exner iránt, — hanem a nemzetünket fentartó jó Isten iránt tekinthetünk vissza e szomorú és mégis lélekemelő korra. A ki ismeri a szónak, a formulának azt a hatalmát, mely annyiszor túléli a mögötte rejlő tartalom erejét: az nem fog rajta csodálkozni, hogy az Organisationsentwurf «allgemeine Bildung»-ja benne van még középiskolai törvényünkben, benne van még Utasításaink általános részének bevezető soraiban, a hol a «nemes» jelző az «általános» előtt legalább szóetymonjával közeledik a nemzetihez, és a melynek egyéb részletei, különösen az általános résznek a magyar irodalomra és a történelemre vonatkozó passusaiban lépten-nyomon találjuk a «nemzeti érzület», «nemzeti élet», «nemzeti közérzület», «nemzeti önérzet», «nemzeti szellem» kifejezéseit. A formula, mondom, még megvan, de a tanterv tartalma és ama formula eredeti tartalma között mintha nemes csak egynéhány év feküdnék, nemesak azja kis folyó, melynek Lajta a neve, hanem egy évszázad eszmeáramlatainak hatalmas folyama.

De midőn középiskolai törvényünket és Utasításaink bevezető paragraphusát mentegetem azért, hogy e szó: nemzeti műveltség, nincs meg benne: azért persze korántsem kívánom vele

* L. Dóczy Imre: «Vélemény a középiskolai tantervrevízió ügyében» Magyar Pädagogia 1897. 79. és 80. lapon. Továbbá Sinka Sándor: «Feleletek a középiskolai tantervek revíziója» stb. című cikkét. Orsz. Tanárügyi Közlöny XXX. évfolyam 20. és 21. száma.

azt mondani, hogy ezentul se legyen, sőt nem ismerek fontosabb, sürgetőbb dolgot, minthogy e szó «nemzeti műveltség», sőt «nemzeti magyar műveltség» — mert ép a debreczeni rationak e század elejéről való híres példája mutatja, hogy pl. a latin nyelv érdekében is lehet nemzeti geniusra hivatkozni — belékerüljön a tantervet kísérő utasításokba, vagy azt megelőző bevezető fejtegetésbe, és kerüljön bele a legközelebbi törvényváltoztatáskor a törvény szövegébe is. Nem is fejezhetné be méltóbban a magyar nemzet második millenniumának első éveit, mint ha, akármit beszélünk is culturánk ujdonságáról, mégis csak 1000 éves talajban nőtt 1000 éves gyökerű műveltségének átadására hivatott iskoláiról szóló törvénybe iktatná a műveltségnek nemzeti magyar voltát, törvénybe iktatná ilyen módon azt, a mire a modern európai nemzeti étellel együttlúktető szívverése hajtja, és a mit századunk harmadik évtizede végén nemzeti ujjászületésünk hajnalán a legnagyobb magyar így fejezett ki: «Hazánk akkor lesz boldog, ha (ily) felemelkedett nemzeti szellem éleszti földieinket, melynek felébredésére úgy volna kötelességünk magunkat ösztönzeni, mint Darius pohárnoka neki mindennap azt jelenté komoly figyelemmel: «Király, emlékezzél a görögökről!» Így mi «emlékezzünk nemzetiségünkről».*

Azt mondtam, hogy a műveltség, melynek fogalma vezette gymnasiumi tantervünk megalkotóit, nemcsak nemzeti magyar, hanem sokoldalú műveltség is. A műveltség sokoldalúsága, miként azt a sokoldalú érdeklődésnek, mint pædagogiai alapvető fogalomnak bevezetője, t. i. ugyancsak Herbart, classicus módon kifejtette, ellentéte épúgy az egyoldalúságnak, mint a mindenre kiterjedő tudákosságnak, de magában foglalja bizonyos egyensúlyban, bizonyos összhangzásban az egész köröttünk hullámzó élet, a mult és jelen bonyodalmas szövedéke iránt való nemes erkölcsi érdekeltséget. De hogy ez a sokoldalúság, a műveltség elemeinek ez æquilibriumma is ma már és gymnasiumi tantervünkben nem ugyanaz többé, mint a milyenre Herbart annak idején gondolt: annak belátására nem kell egyebet tennünk, mint a Herbart ismeretes Interessen-tafeljét összehasonlítaniunk tantervünk szellemét sok tekintetben kifejező amaz értekezéssel, mely «Az oktatás és a

* Hitel. 1830. 169.

tanterv elméletéhez» címén névtelenül megjelent a budapesti tanárképző-intézet gyakorló főgymnasiumának 1890/91. évi értesítőjében. Az irodalmi és nyelvi, a történelmi-ethikai, a természettudomány-mathematikai, a művészet-æsthetikai oktatás egymásba fonódó szövetsége, melyet még a testedző és testügyesítő oktatás egészít ki kellőképen és a mely egész oktatási munka felett a valóság lebeg, mint a hogy a bibliai Genesis istenének szelleme lebegett a vizek felett: — mindez kellő kifejezést talál a tanterv finom szövésében.

Mennyi jusson az egyik csoportból, mennyi a másiktól, mekkora adag az egyik tantárgyból, mekkora a másiktól: ezt quantitativ pontossággal meghatározni természetesen nem lehet, de hogy a tanterv egészben véve itt is eltalálta bizonyos tapintattal a főcsoportok között való harmonikus viszonyt, az egyensúly bizonyos feltételeit: azt legjobban mutatja az a tény, hogy egészben véve a történelem-irodalmi és a természettudomány-mathematikai csoport külön-külön meg van elégedve a neki kimért quantummal. Midőn a szerencsétlen 1890: XXX. t.-czikk hozását megelőző enquête-en a görög, a történelem-irodalmi műveltségnek emez egyik oszlopa ellen megindult az ostrom: az enquête tagjainak épen physikus és matematikus tagjai, közöttük a mi legnagyobb celebritásaink e téren, tiltakoztak a műveltség e megcsönkítése ellen. Legfeljebb e csoportokon belül kíván itt-ott egyik disciplina egy kis többletet, de gyakran inkább egy rokon disciplina, mint a szembenálló csoport rovására, pl. a modern irodalmi tanítás az antik rovására, a természetrajz a földrajz vagy természettan rovására, stb.

Hogy a műveltségrészletek e harmonikus sokoldalúsága, a tananyag különböző csoportjai között uralkodó ez æquilibrium mellett is egyes tantárgyak — vagy mondjuk inkább: egyes műveltségelemek — erősebb cultiválásra szorulnak, mint azt a tanterv, egyrészt az öt közvetlenül megelőző tanügyi praxisra, másrészt szellemi életünk akkori egyéb tényezőire való tekintettel, illetőleg az azokkal való megalkuvás kedvéért kénytelen volt megszabni: azt tagadni nem lehet. Alkalmam lesz az egyes disciplina-csoportoknál e műveltségelemekre, melyeknek felvételére, illetőleg fejlesztésére ép a jelenlegi tanterv maga egyes szerveinek rudimentair volta folytán mintegy szándékosan felhiv, közelebből rámutatni. Egyelőre csak annyit kívánok megjegyezni, hogy *elsősorban a vallásos*

irodalom remekeinek ismerete, másodsorban a művészeti oktatás, harmadszor a nemzetgazdasági tájékozottság bizonyos elemei különösen azok, melyeknek intensív ápolásáról a legközelebbi tantervjavító munkálatoknak gondoskodniok kell. Miért maradtak ép ezekre nézve rudimentairek a 20 évvel ezelőtt megalkotott tantervrészletek, ezt bővebben megokolnom alig szükséges. Mindenki, a ki tudja, mennyire politicum volt nálunk mindeddig a vallás, a helyett, hogy elsősorban ethicum lett volna, mennyire nem tekintette a régi gymnasium, de egész régibb közműveltségünk sem a művészeti nevelést a maga szükségképi integráló részének, mennyire idegen volt még annak idején egész gondolkodásunk a közgazdasági elemektől, melyek szellemi atmosphæránkat most néha-néha valósággal fojtóvá teszik: — a ki mindezt tudja, az nem fog csodálkozni rajta, hogy a 70-es években közölt tantervnek ezekre nézve meg voltak kötve a szárnyai. De hogy e hiányok nem maradhatnak meg továbbra is, arról is könnyű lesz meggyőzni mindenkit, a ki mint én, ép oly műveltséghiánynak tartja, ha valaki nem ismeri a Deutero-Jesaiasnak az Isten szolgáljáról szóló fejtegetéseit vagy az evangeliumi hegyiprédikációját, mint ha nem ismeri az Odysseia Nausikaa-énekét vagy az Aeneis alvilági részletét; könnyű lesz róla meggyőzni mindenkit, a ki a jaáki templom és vele együtt a román építészeti fővonásainak nem ismerésében a műveltségnek ép oly hézagát látja, mint a Newton binomialis tételének nem ismerésében; mindenkit, a ki az államháztartásunk elemeiben teljes tájékozatlanságot époly fogyatéknak tekint, mint az európai historia vagy geographia valamely részletére nézve való tudatlanságot. Olyan pedig, a ki az említett dolgokat nem tartaná műveltségünk elengedhetetlen alkotórészeinek, aligha lesz nemcsak a magyar nemzeti műveltség zászlóvivőinek e köröttem levő illustis társaságában, hanem hazánk összes művelt fiai között sem, és ha talán akad is ezek között egyik vagy másik, a ki ama vagy eme tekintetben hézagot talál a maga egyéni műveltségében: az is készséggel el fogja ismerni, hogy ez hézag, és nem fogja a maga műveltségi fokát zsinórmértékül véve, azt mondani, hogy az illető műveltségelem felesleges.

Talán sikerült az előbbieken némileg megvilágítanom, mit értek én a jelenlegi tantervünkben körülírt műveltség nemzeti volta, mit annak sokoldalúsága alatt. De úgy érzem, mintha még

Bizonyos számadással tartoznám magának a műveltség fogalmának jelentőségéről, mintha sokak szemében e fogalom sokkal ingatagabb, sokkal határozatlanabb, vagy mint közönségesen mondani szokták, sokkal relativabb valami volna, mintsem alapját tehetné valamely oly pontosan megszabott tervezetnek, minő egy tanterv, vagy mintha sokaknak épenséggel úgy látszanék, hogy a műveltség nem is tudományos fogalom, a melylyel operálni lehetne. Ezen aggodalmakra csak igen röviden kívánok felelni. A műveltség nem relativabb valami, mint pl. a vagyonság vagy a polgári jóllét és szabadság és azért van ma mégis gazdaságtudomány és van politika, mely e fogalmakkal operál, és a mely tételeinek és azok alapján készült normatívumoknak és tervezeteknek tudományos és gyakorlati érvényességet követel. Ha nem tudjuk is pontosan megmondani, hányadik garasnál kezdődik a vagyonos ember, mégis tudunk elmélkedni a közvagyonosodás feltételeiről és műveleiteiről; jóllehet nem tudjuk pontosan megmondani, melyik jognál vagy kötelességnél kezdődik az egyes polgár politikai jólléte és szabadsága, mégis tudunk elmélkedni a közjóllét és közszabadság politikai szabványairól: épúgy, jóllehet nem tudjuk épen eme vagy amaz egyén homlokára sütni a műveltség bélyegét, illetőleg a műveletlenség mene telkeljét: mégis kell út-at-módot azaz megbízható tudományos elveket és módszereket találnunk arra, hogy a közműveltség tényeiről, törvényeiről és tervezeteiről elmélkedjünk, illetőleg a gyakorlati érvényesítésre megtaláljuk a pontosan körülírt célokat és eszközöket. Nekem személyes meggyőződéseim, és számos jel enged rá következtetni — nem a legutolsó köztük a millenniumi kongresszus általános pädagogiai szakosztályának elnöki megnyitója — hogy úgy mint a múlt század végén megtalálta a közgazdaság tudománya a maga tudományos megteremtőjét Adam Smithben, úgy megtalálja majd a jelen század végén is, vagy legkésőbbben a jövő század első évtizedében a közműveltség is a maga Adam Smithjét, a maga tudományos szervezőjét, megteremtőjét.

A mi mély historiai tudattal megáldott századunknak nem is lehetne nagyobb diadala az anistorikus 18-adik századhoz képest, illetőleg amaz túl nem licizálhatná jobban emezt, mint ha ő vele szemben, mely megteremtette a nemzetgazdaságtan, a nationalis oekonomia tudományát, megteremtené a nemzetműveltség-tan, a nationalis pädagogia tudományát, — de addig is, míg e

tudományunk meglesz, a műveltségnek az a nem præcis fogalma, mely itt van mindnyájunk köztudatában, mely mégis nagy, minden perczen gondolkodásunkba és beszédünkbe nyúló erővel dolgozik bennünk és közöttünk: e fogalom is kell, hogy vezessen bennünket.

A magyar közműveltség nevében, mely jelenlegi tantervünket megteremtette, kell azt tovább fejleszteni és tovább kiépíteni is. S ha jövő előadásaimban egyik-másik részletre nézve változtatást fogok kívánni, ezt mindig és kizárólag a magyar közműveltség nevében fogom tenni. Mikor pl. a bibliai zsoltárok és az egyházatyák legeslegkiválóbb részleteinek vagy a magyar moralistáknak Csombor Mártontól Széchenyi Istvánig és Eötvös Józsefíg való felvételét az irodalmi tanításba fogom sürgetni, midőn az államadóságunk és a vele összefüggő kérdések tárgyalását fogom követelni, midőn a Newton ragyogó óriáskardjának, a differential- és integralszámításnak legalább egy rövidke időig való villogtatását fogom kérni, s midőn a görög és a renaissance művészet főbb vonásainak ismertetését fogom kívánni, de még midőn a kézügyességre való nevelés mellett fogok szót emelni: mindig a műveltség nevében fogom tenni és sohasem valamely gyakorlati szükséglet vagy valamely tudományos pályára való előkészítés céljának szempontjából. Esző: «gyakorlati fontosság», mint vezető szempont ugyancsak egyszer-kétszer fordul elő, de előfordul gymnasiumi utasításainkban, és máris, ott a hol előfordul, félreértésekre adott alkalmat; a tudományos képzés előkészítése, illetőleg a kissé tágasabb értelmű «tudományos előkészület» azonban előkelő helyen szerepel törvényünkben, illetőleg utasításainkban, és ez utóbbi még több félreértésre, és sajnos, sokkal figyelemreméltóbb oldalról adott alkalmat, mint amaz. Én nem habozom kijelenteni, hogy helyesebbnek tartanám, ha e feladatmeghatározás: «a tudományos képzés előkészítése» egészen elmaradna a jövő gymnasium törvényeiből és utasításaiból. A gymnasium hivatása meggyőződésem szerint csupán csak az, hogy a nemzeti közműveltség magas fokáig eljutott embereket neveljen, de nem hogy előkészítője legyen a tudományos főiskoláknak. Ez utóbbi cél csak egyes szakdisciplinák képviselőinek jogosulatlan prætenzióira, illetőleg bizonyos szaktárgyaknak jogosulatlan előtérbe tolulására adhat alkalmat. A gymnasium semmiesetre sem lehet tudós pályák előiskolája, ő csak művelt magyar embereknek, menjenek azok bármely életpályára, közös

iskolája, melynek feladata ép a legkülönbözőbb hivatású emberek között és épenséggel nemcsak a tudósok között egyenlő műveltség-niveaut teremteni, nekik közös műveltség-alapot szerezni. A szellemi egyenlőség elvi követelményéből, mely szellemi egyenlőséget ép a gymnasium van hivatva a nemzet művelt tagjai között létesíteni, nem szabad engednünk, nem szabad rajta bizonyos műveltség-aristokratia kedvéért csorbát ütnünk. A nemzet modern eszméjének egységesítő hatalma ellen vétenénk, ha tennők.

(Folytatása köv.)

WALDAPFEL JÁNOS.

AZ ÁLLAMI FELSŐBB LEÁNYISKOLÁK FELÜGYELETE.

(Befejező közlemény.)

Általánosságban véve mindama körülmény, melyet cikkünk első részében felhoztunk, eléggé jellemző a tanfelügyelők alkalmatlanságára a középfokú állami felsőbb leányiskolák közvetlen felügyeletében, vezetésében. De emellett említhetünk részleteket is bőven az állami felsőbb leányiskoláknak a tanfelügyelők vezetése, felügyelete alatt bevégzett pályafutásából.

Trefort vallás- és közoktatásügyi miniszter, az állami felsőbb leányiskolák alapítója, az állami felsőbb leányiskolákkal tulajdonképen a leány-középiszkolák alapját akarta megvetni, ebből az intézményből akart idővel teljes gymnasiumot, középiszkolát alapítani a leányok számára. Ehhez szabta a szervezetet is, azért alkalmazta a középiszkolai képesítésű tanárokat nagyobb számmal. Nem figyelte meg azonban saját alkotásának fejlődését; nem igen törődött a meg-alapítás után többé azzal, mert nyugtalan lelke lázas sietséggel új és új alkotásokra ösztönözte. 1888-ban, a mikor gr. Csáky lépett örökébe, az állami felsőbb leányiskola még nem volt az, a mivé Trefort tenni akarta, gr. Csáky öt évi minisztersége alatt nem is foglalkozott külön az állami felsőbb leányiskolák ügyével, így történt, hogy a Trefort által adott szervezetnek a felügyeletre vonatkozó sarkalatos hibája folytán az állami felsőbb leányiskolák fejlődésében haladás észlelhető nem volt, bár minden más ágában a közoktatásnak normalis, sőt fokozott fejlődés mutatkozott. Az 1883. évi 26,376. számú miniszteri rendelet még az alapító gondoskodásáról tanuskodik; az 1887. évi 28,999 sz. alatt nyert új szervezet már a hanyatlás tünete. Tüzetesen kimutatta ezt különösen a tantervre nézve Czizler Ignác tanár az 1895. évben az országos közép-